

ОТНОВО ЗА СЪКРОВИЩЕТО ОТ ЧАПАЕВО, ДН. ЦАРСКИ ИЗВОР (IGCH 468)

Боряна РУСЕВА

Съкровището е публикувано през 1985 година¹. По-късно К. Димитров се спира повторно на него в своя публикация.² Среброто от „Чапаево“ не е забелязано от чеха Иржи Милитки, който в *Pistiros VI* амбициозно се е нагърбил да коментира елинистическите депозити от древна Тракия, трезорирани в третото столетие пр.Хр.³ Сред тях обаче отсъстват тетрадрахмите от Чапаево, които публикувам тук повторно в светлината на най-новите изследвания върху този тип ранноелинистически монетосечения.

През 1958 година, във фонда на НАИМ – БАН, под инв. № ССИ-1958, постъпва монетно съкровище от 29 тетрадрахми, което било намерено в околностите на село Чапаево (дн. Царски извор), Горнооряховско.⁴ Тетрадрахмите са издания на различни монетарници от елинистическия свят и са датирани във времето на Александър III, Филип III Аридей и диадохите Деметрий Полиоркет, Лизимах и Селевк I Никатор. Двадесет и осем от монетите са отсечени с типовете на Александровото сребърно монетосечение (*глава на Херакъл//Зевс Аетофорос на трон*), а два-

¹ Русева 1985, 28-50.

² Димитров 1995, 133-136.

³ Militky 2016, 138-150. В „научнообразни“ таблици и графики въпросният господин разглежда монетните съкровища от елинистическа Тракия, основавайки се единствено на оскъдните, често неверни бележки в Американския инвентар (IGCH) и поредицата Coin Hoards (CH), без видимо да познава и без да цитира многобройните публикации – мои и на К. Димитров, в наши и чужди издания, върху повечето от тези съкровища.

⁴ Очевидно това е съобщеното в Известията на Археологическия институт (22, 1959, 363), съкровище от „Черпаев“ (IGCH 468). Авторът на съобщението – Т. Герасимов, твърде лаконично описва откритото през 1957 г. в землището на търновското с. Черпаев (Чапаево!-б.м.) елинистическо съкровище от „51 тетрадрахми на Александър Македонски“. От тях той успял да види само три отлично запазени монети с еднакъв монетарен символ – *роза*, отнесени от него към ателието в Родос. На следващата 1958 г. за фонда на Софийския археологически музей били закупени публикуваните тук 29 тетрадрахми – част от същото съкровище от „Черпаев“/Чапаево. Една от тях е подписана със символа *роза* на монетарницата в Александрия Египетска (виж кат. № 17 по-долу).

десет и деветата носи името на Лизимах и типовете за царското му сребърно монетосечение (глава на обожествения Александър с рогата на Амон//Атина Никефорос на трон). Двадесет екземпляра са подписани с името на Александър, върху други шест е гравирано името на Александровия наследник Филип III Аридей, а върху още две – името на диадоха Селевк I Никатор. Стана дума, че еднаединствена от монетите в Чапаево е царско издание на Лизимах с неговото име и типове. Други осем от Александровия тип тетрадрахми, подписани с имената на Александър (4), Филип III Аридей (2) и Селевк I Никатор (2), са сечени под контрола на първия Селевкид като сатрап и цар на източните имперски провинции. Тази прецизирана интерпретация на най-голямата група монети в Чапаево – селевкидската, е възможна благодарение на последните изследвания върху селевкидските монетосечения, актуализирали интерпретацията на Едуард Нюел за голям брой емисии и монетни центрове на ранните Селевкиди.⁵

По повърхността си среброто от Чапаево показва белези от дълъг престой в земята. Вероятно тетрадрахмите са били поставени в метален съд преди заравянето им, тъй като върху някои от тях, наред с частиците пръст, се виждат и оксидирани метални парченца.

КАТАЛОГ⁶:

Александър III – 20 съвременни и раннопостумни тетрадрахми
Лице. Глава на млад Херакъл с лъвската кожа, надясно; околоръст със или без зрънчест кръг.

Опако. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ или ΦΙΛΙΠΠΟΥ (върху № 12-14, 16, 24, 27) в дясното поле; ΒΑΣΙΛΕΩΣ в лявото поле (върху № 1 и 22) или под трона (върху № 10, 12-15, 23-28); Зевс Аетифорос седи на трон наляво, околоръст със или без зрънчест кръг. В лявото поле и/или под трона – монетарни контроли.

Македония
Амфитол (I)

1. 16,95 г†↘

Ref.: Price 120: ок.323-ок.317 г.пр.Хр. (БР1)

Пела (I)

2. 16,92 г†↘

Ref.: Price 249: ок.315-ок.310 г.пр.Хр. (БР3)

Гърция, Пелопонес

Аргос, издание на Деметрий Полиоркет (I)

3. 17,03 г††; монетата има леки драскотини на аверса – върху бузата на

⁵ Виж излезлия от печат през 2002 година „Каталог на селевкидските владетелски монети от Селевк I до Антиох III“ (съкр. SC1), чиито автори допълват и коригират магистралните дотогава Нюелови корпуси ESM и WSM. Виж и втората част на същия каталог (съкр. SC2), с публикуваните в нея окончателни корекции и допълнения към каталожната част от SC1.

⁶ Към всеки от каталожните номера е отбелязана в скоби и със съкращението БР съответната номерация в първоначалната ми публикация от 1985 година, цитирана в бел. 1 по-горе. Номерацията на илюстрациите в таблата следва каталожните номера.

Херакъл и е вторично остъргана във външното дясно поле на реверса.
 Ref. Müller 135 = Price 733 (=Noe 'Argos' 6 от съкровището 'Патра'): ок.220-ок.215 г.пр.Хр.; Русева 1985, № 4 (31, 38-45) =Rousseva 1990, 25, pl. 3.17: Аргос, 290-те – 280-те години пр.Хр.; Seleucus I h. 1000-1003: неизвестна монетарница в Западна Мала Азия, ок. 310-290? г.пр.Хр.; еднаква двойка печати със Seleucus I h. 1000, pl. 2 [=CNG, Inc., Mail Bid Sale 84, Lot 296, 5. May 2010 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=782239>)] (**Фиг. 4, таблица 2** по-долу): (БР4).

Мала Азия

Сарди (I)

4. 16,97 г↑→

Ref. ADM I, Sardes 382, 386: ок.310 – 302 г.пр.Хр.; Price 2664: ок.319 – ок.315 г.пр.Хр. (БР5)

Милет (I)

5. 16,77 г↑↗

Ref. ADM I, Miletus 245 – 252: ок.300 – 294 г.пр.Хр.; Price 2143: ок.300 – ок.295 г.пр.Хр. (БР6)

Киликия

Тарс (I)

6. 16,89 г↑→

Ref. Price 3018: ок.327 – 323 г.пр.Хр. (БР7)

Кипър

Саламин (I)

7. 17,09 г↑↑

Ref. Price 3139: ок.332 – ок.323 г.пр.Хр. (БР8)

Сирия

Дамаск (I)

8. 16,92 г↑↑

Ref. Price 3208 – 3209: ок.330 – 320 г.пр.Хр. (БР9)

Финикия

Аке (I)

9. 17,09 г↑↗

Ref. Price 3298 (година 8-ма от серия 2-ра): ок.309 – 308 г.пр.Хр. (по Е.Т.Нюел⁷) (БР13)

Арадос (I)

10. 16,99 г↑↗

Ref. Price 3325: ок.328 – ок.320 г.пр.Хр. (БР10)

Вавилония

Вавилон (5)

11. 17,02 г↑↗

Ref. Price 3602: ок.325 – ок.323 г.пр.Хр. (БР14)

12. ФІАІППОУ; 16,95 г↑→

Ref. Price P186: ок.323 – ок.317 г.пр.Хр. (БР22)

13. ФІАІППОУ; 17,09 г↑↗

Ref. Price P189: ок.323 – ок.317 г.пр.Хр. (БР23)

14. Като № 13, но от друга двойка печати; 17,00 г↑→ (БР24)

15. 16,99 г↑↗; царската титла в отреза – извън монетното поле.

⁷ Следвайки приетата за меродавна датировка на Е. Т. Нюел (Аке, 52 – 55), М. Прайс променя началото на местната градска ера с една година по-късно и оттук всички дати в секвенцията на Аке са с една година по-късни (Price, 405-407). В случая година 8-ма отговаря на 308/307 г.пр.Хр. (Price, 413).

Ref. Price 3723: 'Вавилон', 317 – 311 г.пр.Хр. – „пред-селевкидска“ емисия, продукция на администрацията при Антигон Монофталм⁸ (БР16)

Сузиана

Суза (1)

16. ΦΙΛΙΠΠΟΥ; 17,05 г↑←

Ref. Price P208: ок.320 – ок.316 г.пр.Хр. (БР26)

Египет

Александрия (1)

17. 17,01 г↑↖ ; драскотини върху аверса – в дясното поле, пред устните и брадата на Херакъл.

Ref. Demanhur 4614: Александрия, ок.326/5 – 319/8 г.пр.Хр.; Price 3971: Мемфис, ок.332 – 323 г.пр.Хр.; Alexandre, 227 – 264: Александрия, ок.324 г.пр.Хр.⁹ (БР18)

Неизвестно ателие в Сирия или Финикия (1)

18. 16,87 г↑↑

Ref. Price 3571: ок.323 – ок.317 г.пр.Хр. (БР19)

Варваризати (2)

19. 14,24 г↑↑ (фуфе); варварска имитация на амфиполска тетрадрахма от варианта Price 432 (λ|факел – Е под трона) – екземпляр от голямата серия λ-факел, датирана ок.320 – 315 (по М. Прайс) или ок.314 – 298 (по Ehrhardt) (БР2)

20. 15,44 г↑↖ (фуфе?); приплъзнат лицев печат; без монетарни знаци; с варваризиран стил и аналфабетен надпис; стилът, особено на лицевия печат, наподобява на прототип от македонската имперска монетарница в Пела – виж Price 217 (=Demanhur 1623, без символ), датиран от Прайс ок.325 – ок.315 г.пр.Хр.¹⁰ (БР20)

Лизимах – 1 тетрадрахма

Лице. Глава на обожествения Александър с рогата на Амон, надясно. Зрънчест кръг.

Опако. ΒΑΣΙΛΕΩΣ в дясното поле, ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ в лявото поле. Атина Никефорос седи на трон наляво. В протегнатата напред дясна ръка държи фигурка на увенчаваща Нике, а с лявата си ръка се подпира на *горгонеийон*. Във вътрешното ляво поле и на трона – монетарни контроли.

Мала Азия

Сарди (1)

21. 17,05 г↑↑

Ref. Lysimachus 81 – 84 var.: ок.297/6 – 287 г.пр.Хр. Много изтрит реверс с почти обезличени монетарни контроли (БР27)

⁸ Кат. № 15 принадлежи към голямата имперска серия на Вавилон, сечена след 317 г.пр.Хр. и подписана с *монограм* *във венец*. Тази обемна група постумни александровски авторите на SC, следвайки коментара на М. Прайс (Price, 455) отнасят към пред-селевкидските варианти, датирани във времето на контрол на Вавилон от Антигон Монофталм. Въпросът за датировката на цялата серия с общ контрол *монограм* *във венец* остава открит (SC 1, 40).

⁹ В Alexandre Жорж Льо Ридер опонира на Прайсовата локализация за първите египетски александровски в ателието в Мемфис, възстановявайки тяхната по-ранна локализация в Александрия Египетска, като за начало на монетосеченето им е приета датата ок.324 г.пр.Хр. (виж Alexandre, 227-264). Склонна съм да се съобразя с тази корекция на Прайсовата атрибуция и да приема, че кат. № 17 е сечен в Александрия Египетска към 324 г.пр.Хр.

¹⁰ В публикацията си на среброто от Чапаево (Димитров 1995, 133, № 4), К. Димитров отдава въпросната тетрадрахма тъкмо на тази емисия, отхвърляйки възможността тя да е древен варваризат. Прочее, такова е становището на Димитров и за кат. № 19, който той отнася към серията с λ-факел (пак там, № 2).

Селевк I – 8 Александров тип тетрадрахми с името на Александър (4), Филип III Аридей (2) и Селевк (2)

Кападокия, Източна Сирия или Северна Месопотамия
Ателие 4 (I)

22. ΣΕΛΕΥΚΟΥ; 17,02 г↑←

Ref. WSM 1342; SC1 60.2: след 305 г.пр.Хр. (БР28)

Вавилония

Вавилон (3)

23. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ; 17,03 г↑↓

Ref. Price 3752: 'Вавилон', ок.311 – ок.305 г.пр.Хр. ; SC1 82.4: Вавилон 1, серия 1, ок.311 – ок.300 г.пр.Хр. (БР15)

24. ΦΙΛΙΠΠΟΥ; 17,04 г↑↖

Ref. Price P144: Арадос, ок.323 – 316 г.пр.Хр.; SC2 CAd 43.1: Вавилон 2, първа Селевкова сатрапия, ок.321 – 315 BC (БР21)

25. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ; 16,95 г↑↖

Ref. Price 3349: Арадос, ок.311 – ок.300 г.пр.Хр.; SC2 C94.7: Вавилон 2, втора Селевкова сатрапия, 311 – ок.300 г.пр.Хр. (БР11)

Ателие 6А – Опис? (I)

26. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ; 16,89 г↑↓

Ref. Price 3439: Маратон, ок.323 – ок.300 г.пр.Хр.; SC2 C67.5: Опис(?), втора Селевкова сатрапия, ок.311 – ок.305 г.пр.Хр. (БР12)

Селевкия на Тигър (2)

27. ΦΙΛΙΠΠΟΥ; 16,99 г↑→

Ref. Price P229: неизвестна източна монетарница [Селевкия на Тигър (?)], ок.325 – ок.300 г.пр.Хр.; SC1 118: Селевкия на Тигър, *първа монетна работилница*, от ок.300 г.пр.Хр. (ок.311 – 308/5 г.пр.Хр. в Seleucus I h., 98, Nos. 1517-22) (БР25).

28. ΣΕΛΕΥΚΟΥ; 16,94 г↑↖; повреда(?) на лицевия печат в лявото поле – горе, пред челото на Херакъл.

Ref. ESM 4; SC1 117.1: *първа монетна работилница*, ок.300 – 281 г.пр.Хр. (ок.311 – 308/5 г.пр.Хр. в Seleucus I h., 98, Nos. 1523-1563) (БР29)

Медия

Екбатана (I)

29. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ; 17,09 г↑↖

Ref. Price 3894: ок.311 – ок.295 г.пр.Хр.; SC1 202.2: ок.311 – ок.295 г.¹¹ (ок.311 – 295 г. в Seleucus I h., 100, Nos. 1656-1663) (БР17)

КОМЕНТАР:

Каталогът на 29-те тетрадрахми от съкровището „Чапаево“ – дн. Царски извор¹², показва категоричното преобладаване на монети, отсечени в имперските монетарници на Александър и наследниците му, разположени в Близкия и по-далечен Изток. Нещо повече, тетрадрахмите от Вавилония (11), Сузиана (1), Медия (1) и нелокализи-

¹¹ Ок.295 г.пр.Хр. върху александровките на Екбатана се появява името на Селевк, което постепенно измества това на Александър. Затова тази дата можем да приемем за *terminus ante quem* на отсичане на екбатанските александровки с Александровото име (SC1, 79).

¹² Ще запазя промененото след 1992 година име на селището, тъй като в научната литература съкровището вече е познато с името „Чапаево“.

раното 'ателие 4' от същия район (кат. № 22) представляват над 48% или близо половината от целия известен състав на съкровището. И въпреки че не го познаваме в неговата цялост, тази част от „Чапаево“ е достатъчно симптоматична, за да приемем източния характер на този древен депозит, в който превес имат монетите, зад които прозира фигурата на Селевк Никатор.

Самите тетрадрахми до една носят белези от износване, като поне част от тях – най-късните, може би илюстрират по-скоро изтрити от интензивно монетосечене матрици, отколкото изхабяване от дълъг живот в паричния обмен. Такъв например е случаят с милетската александровка (кат. № 5), която, макар и по-късно отсечена от тетрадрахмата на Сарди (кат. № 4), е далеч по-изтрита от нея, очевидно заради износените печати, с които е била емитирана. Същото е състоянието на единствената лизимаховка в „Чапаево“ (кат. № 21) с нейния изхабен реверс, отпечатан с много износена опакова матрица с почти обезличени монетарни контроли. Обратни примери също не липсват. Сред 29-те монети от „Чапаево“ се срещат и по-ранни, но добре запазени екземпляри, каквито са кат. № 17 от Александрия Египетска, отсечен в края на Александровото управление (ок. 324), както и кат. № 2 от Пела, датиран ок.315 – ок.310 г.пр.Хр. Ще рече, че степента на износване на среброто от Чапаево не е твърде полезна в опита да определим *terminus post quem* на трезориране на съкровището. Още повече, че монетите са сравнително добре запазени и може би натрупвани по-дълъг период от време. И тук на помощ идват добре датираните тетрадрахми – александровките от Сарди (ок.310 – 302) и Милет (ок.300 – 295), както и сардийската лизимаховка (ок.297/6 – 287). Към тях можем вече да добавим и групата тетрадрахми от Вавилон и прилежащите области, чиято прецизна атрибуция дължим на авторите на SC – Arthur Houghton и Catharine Lorber. На тези тетрадрахми се спирам по-детайлно в следващия коментар, защото тъкмо тези издания от Междуречието, сечени от времето на Александър до годините на двете Селевкови сатрапии по тези места, дават, според мен, облика на депозита от Чапаево.

*Филиповките, александровките и селевкидките,
сечени във Вавилония*

Както вече споменах, най-компактната група в „Чапаево“ са 11-те тетрадрахми от Вавилония. Шест от тях са продукция на вавилонската имперска монетарница, наречена в SC „Вавилон 1“. В нея са отсечени съвременният на Александър кат. № 11 (ок.325 – ок.323), съвременните на Филип III Аридей кат. № 12 – 14 (ок.323 – ок.317), кат. № 15, отсечен под контрола на Антигоновия сатрап Питон (317 – 311), както и кат. № 23 от серия 1 на Селевковото

монетосечене във „Вавилон 1“, датирано ок.311 – 300 г.пр.Хр.¹³ Заедно с имперското ателие „Вавилон 1“, градът открил втора, сатрапска монетна работилница, т.нар. „Вавилон 2“. Специализирана в монетосечене на сребърните *лъв-статери* на местния Александров сатрап Мазей, същата работилница по-късно била отговорна за Селевковата монетна продукция на златни и сребърни филиповки, *котва-александровки* и селевкидки, сечени по време на неговите първа (ок.321 – 315) и втора (311 – 300) вавилонски сатрапии.¹⁴ Тъкмо към това сатрапско монетосечене на първия Селевкид следва да отнесем още две тетрадрахми от Чапаево – филиповката с кат. № 24 от Price P144 и *котва-александровката* с кат. № 25 от Price 3349. Тях авторите на SC аргументирано прехвърлят от ателието на Арадос Финикийски към учредената от Селевк сатрапска монетарница във Вавилон.¹⁵

Редом със среброто от двете вавилонски монетни работилници – имперската и сатрапската, съкровището съдържа други няколко тетрадрахми, ковани под егидата на Селевк Никатор като сатрап и цар на източните дялове от Александровата империя. Според меродавната днес класификация в SC, това са селевкидката, отсечена в „ателие 4“ на Кападокия, Източна Сирия или Северна Месопотамия (кат. № 22), „маратоската“ *котва-александровка*, отсечена в „ателие 6А“ на Вавилония (кат. № 26), филиповката и селевкидката от Селевкия на Тигър (кат. № 27-28), заедно с александровката, отсечена в столицата на Медия – Екбатана (кат. № 29).

Вече споменах, че кат. № 26 от Price 3439 представлява екземпляр от *котва-александровките* на Маратос Финикийски, ако следваме определението на Едуард Нюел. Същите биват прехвърлени по-късно от А. Houghton най-напред в Арадос, а в SC – към ателие 6А¹⁶ – новоучредената, може би в Опис, сатрапска монетарница на Селевк. В нея, по време на първата Селевкова сатрапия (ок. 321 – 315), селевкидската администрация начева своята дейност, отсичайки „маратоските филиповки“. След хиатус от няколко години, в които контрол над Вавилония придобива Антигон Едноокия, а Селевк е принуден да бяга, за да спаси живота си, монетарите в ателие 6А възобновяват своята дейност в 311 г.пр.Хр., отсичайки „маратоските“ *котва-александровки*, подписани с герба-символ на владетеля – *селевкидската котва*.¹⁷ Това сатрапско монетосечене продължава

¹³ SC1, 39-40.

¹⁴ SC1, 42; SC2.1, 701-711. Идеята на авторите за втора сатрапска монетарница във Вавилон в голяма степен се дължи на забележителното проучване на Елен Николе-Пиер върху този вид и тип вавилонско монетосечене (виж Nicolet-Pierre 1999, 285-305).

¹⁵ SC2.1, 701-711.

¹⁶ SC1, 34-35.

¹⁷ SC1, 34-35, 479-480; SC2.1, 701-702, 705-706, 711-714.

до ок.305 г.пр.Хр. с компактна, печатово обвързана продукция от селевкидки, подписани с името на Селевк и споделящи общ лицев печат както с тетрадрахми с Филиповото, така и с тетрадрахми с Александровото име. Въобще един от феномените на Селевковото монетосечене в сатрапската работилница на Вавилон, в ателие 6А (Опис?), а също и в първата монетна работилница на Селевкия на Тигър, е преупотребата на стари лицеви или реверсни матрици, съхранявани грижливо още от времето на Филип III¹⁸ – феномен, който авторите на SC обясняват отчасти с *“the intense loyalty that Seleucus inspired among his followers”*¹⁹.

Следващите Селевкови тетрадрахми в „Чапаево“ са кат. № 27-28, подписани с имената на Филип III Аридей и Селевк I. Отсечени са от монетарите в новоучредената столица Селевкия на Тигър, в т.нар.

Таблица 1

¹⁸ *За сатрапската работилница Вавилон 2* виж SC1, 39. Лицевият печат от Филиповата тетрадрахма SC1 79 (=SC CAd 43.16 = Price P153) е бил преупотребен след 4-годишна пауза в същата втора вавилонска сатрапска монетарница на Селевк за отсичането на котва-александровките от SC1 80 (=Price 3339). *За ателие 6А (Опис?)* виж SC1, 35-36; SC2, 711-713. Реверсният печат от Price P160 (=SC2 Ad 39.8) е бил употребен с прегравиран контрол за отсичането на Price P167 (=WSM 1241=SC 68). Последният от своя страна е обвързан чрез общ лицев печат (A1 по Нюел) с александровките от Price 3550-1 (=WSM 1240=SC2 C67.7) и селевкидките от WSM 1242-3, 1245 (=SC2 69.1-3, 5). *За Селевкия на Тигър* виж SC1, 53-54. Лицевият печат от селевкидката SC 117.7 (WSM 780) е еднакъв с този от Филиповата тетрадрахма със символ *пенталфа* от Price P229 (=SC 118) (на същата емисия принадлежи и кат. № 27 от Чапаево). За авторите на SC и в този случай става въпрос за преизползване на монетна матрица от времето на Филип III.

¹⁹ <https://www.acsearch.info/search.html?id=278877> с цитирания SC1, 34-35, 479-483.

²⁰ На **фиг. 1** е илюстрирана монета от он-лайн търг на Gemini, LLC, auction II, lot 63, date 11.01.2006. Предложена е за продан шест години по-късно (виж Stack's Bowers Galleries, January 2012 NYINC Auction, Lot 166, Date 06.01.2012). Принадлежи на същата емисия като кат. № 27 и е отсечена със същия лицев печат.

first workshop, отворила ок.300 г.пр.Хр.²¹ Ще се спра по-подробно на първата от тях – интересната Филипова тетрадрахма с монетарен контрол *пенталфа* (*пентаграм*), тъй като селевкидката с кат. № 28 не заслужава специално внимание, доколкото принадлежи към рутинните емисии на Селевкия с неизменна още от времето на Едуард Нюел локализация.

И така, тетрадрахмата с *пенталфа* и името на Филип III Аридей – № 27 в каталога, споделя обща лицева матрица със селевкидките от WSM 780 (=SC 117.7), които Е. Нюел локализира в Кара, библ. Харан, а Н. Вагонер – в Селевкия на Тигър.²² Прочее тази печатова връзка пръв забелязва К. Димитров.²³ Възприемайки предложената от Вагонер локализация за WSM 780-783, той отнася и филиповките с *пенталфа* към Селевкия на Тигър. Обявявайки ги за къснопостумни, Димитров датира тези монети ок. 295 г.пр.Хр., заедно с групата печатово обвързани с тях селевкидки и с емисията Александров тип драхми (от Price 2789), подписани със същия символ. Както е отбелязано в SC, тълкуването на Димитров не е възприето в научната книжнина, макар че 16 години по-късно Houghton и Lorber също локализируют тетрадрахмите с *пенталфа* в ателието на Селевкия на Тигър.²⁴ Датирайки ги обаче по-рано – към 300 г.пр.Хр., като част от продукцията на *първа монетна работилница* в Селевкия, двамата обясняват печатовата връзка между групите с Филипското и Селевково име по същия начин, както другите подобни примери в монетосеченето на Никатор – с повторна употреба на стари, още от времето на Филип III, монетни матрици. В случая със Селевкия била „рехабилитирана“ една от лицевите матрици на ателие с ограничени ресурси, което е възможно, но не задължително, да е било това в месопотамска Кара.²⁵

Тетрадрахмата с *пенталфа* от „Чапаево“ е сред най-добре запазените монети в съкровището. Макар да не е *fleur de coin*, тя показва по-скоро умора на печатите, с които е била емитирана – белег за интензивно монетосечене. Прочее лицевият печат от кат. № 27 е бил използван за продукцията на почти всички познати днес

²¹ SC1, 51-54.

²² Waggoner 1969, 25.

²³ Dimitrov 1986, 17-19.

²⁴ SC1, 53-54.

²⁵ SC1, 54. Стана дума, че същият символ *пенталфа* е гравирен върху Александров тип драхми (от Price 2789), които за Прайс са продукция на неизвестна монетарница в Западна Мала Азия. Заедно с филиповките (от Price P229 = SC 118) и александровките (от Price 2789), *пенталфата* е монетарен контрол още за *лъв-статерите* от ESM 269 (=SC 144), сечени във Вавилон, според Нюел, но които авторите на SC прехвърлят в Селевкия, заедно със сребърните *слон-квадрига* тетрадрахми от SC 130.36 (=ESM 100-101), *слон-квадрига* драхмите от SC 131.10 (=ESM 102-103), както и бронза от SC 149.2 (=ESM 105) и SC 150.1 (=ESM 106) – всички подписани с контролния символ *пенталфа* и отнесени от Нюел към ателието във Вавилон.

екземпляри от тази емисия. Представени са в няколко монетни съкровища от 280-те – 270-те години пр.Хр.: Failaka h. 16, датирано ок. 285 г.пр.Хр.²⁶, Seleucus I h. 1517-1522, датирано ок. 281 г.пр.Хр.²⁷, Prilepes h. (IGCH 448)²⁸, укрито ок. 275 г.пр.Хр.²⁹, Armenak h. 160, заровено между 275 – 270 г.пр.Хр.³⁰ и съкровището Варна'1955 (IGCH 859) 72, укрито ок. 270 – 265 г.пр.Хр.³¹

Както ще се уверим по-нататък, най-близко по състав и датировка до Чапаевското е публикуваното неотдавна съкровище „Селевк I“ (съкр. Seleucus I h.)³². Разбира се, тази сглобявана от няколко монетни лота находка, от която са публикувани 1721 екземпляра, „събирани“ от различни продажбени аукциони, поради всички недостатъци на публикацията си има по-скоро информативен характер, тъй като никога не ще узнаем нито целия монетен състав, нито мястото на намиране на монетите, нито ще ги видим подробно публикувани и илюстрирани, колкото и важни да са те за монетната и политическа история на елинизма в Източното Средиземноморие. Това забележително по обем съкровище, което по всяка вероятност е надвишавало 3000 монети, било съставено само от сребърни тетрадрахми и драхми, имперски и царски издания, подписани с имената на Александър, Филип III, Деметрий Полиоркет, Лизимах и Селевк I. Сред тях преобладават емисиите на Полиоркет – отсечени с Александровите и собствените му владетелски монетни типове (над 1000 екз.), следвани от среброто, отново емитирано с Александровите и царските монетни типове на Селевк I Никатор.³³ Превесът на антигонидски и селевкидски издания в съкровището позволява на автора на публикацията – Брад Нелсън, да свърже този древен депозит с двамата диадохи, възприемайки с основание, че първоначалната военна каса на Полиоркет, която ще да е пътувала с Антигонидата от Гърция в Мала Азия, участвайки в похода за реванш над противниците след Ипс, по-късно преминава в ръцете на Селевк, след разгрома на Полиоркет през 286 г. в Киликия, последвалия му арест в Кария и заточението му в селевкидската крепост на Апамея, където Обсадителя умира през 283 г.пр.Хр.³⁴ Обогатен с нови порции селевкидски сребърни

²⁶ Amandry, Callot 1988, 71.

²⁷ Nelson 2010, 77. За най-голямо съжаление тази най-многобройна група *филиповки* със символ *пенталфа* нито е илюстрирана, нито е коментирана по-подробно. Позовавайки се на каталога в SC, авторът отнася монетите към Селевкия на Тигър и ги датира ок.311 – 308/5 г.пр.Хр. (виж Nelson 2010, 98, Nos. 1517-1522).

²⁸ Vuckovic-Todorovic 1958, No. 140.

²⁹ Nicolet-Pierre, Kroll 1990, 24.

³⁰ Thompson 1986, 96.

³¹ Dimitrov 1989, 95,108 (IV.72).

³² Nelson 2010, 73-104.

³³ Ibidem, 73.

³⁴ Бенгтсон 1982, 110-111.

монети, царският трезор ще да е пропътувал на север, през земите на Анатолия, където допълнително е набъбнал както с издания на западните селевкидски ателиета (Сарди), така и със сребро от почти всички царски монетарници на Лизимах, след като македонският цар на Тракия е победен от слоновете на Никатор и убит в битката при Курупедион (281). От там насетне царската военна каса, стигнала до наши дни като „съкровището Селевк I“, може да е имала най-противоречива съдба, знаейки, че край Лизимахия същата година Селевкидът е убит от Птолемей Керавн, сам станал жертва на келтите в 279 г.пр.Хр.³⁵

Както вече споменах, според Нелсън укриването на съкровището се е случило в същата драматична 281 година, коствала живота на последните двама диадохи от Александровото обкръжение.³⁶ Можем ли да приемем тази датировка и за депозита от Чапаево, осланяйки се на преобладаващия брой източни и селевкидски монети в него? Прочее, между двете съкровища има още едно интересно сходство – александровката със символ *кривак* (кат. № 3), сечена, по мое убеждение, от монетарите на Полиоркет в ателието на Аргос, Пелопонес, заедно с изобилното целево монетосечене на Коринт в навечерието на похода на Деметрий към анатолийските антигонидски земи.

Ще се спра по-подробно на тази уникална емисия от 90-те години на III в.пр.Хр., още повече, че моята атрибуция от 1985 година се различава от тази на Нелсън за четирите екземпляра с *кривак* от съкровището „Селевк I“ (Seleucus I h. 1000 – 1003), а и бе оспорена в продажбените каталози на CNG.³⁷

Александровките със символ кривак, сечени от Полиоркет в Аргос, Пелопонес

Изключително рядката емисия Александров тип тетрадрахми (от Müller 135=Price 733), чийто монетарен контрол е *вертикалният кривак*, засега е представена само в две ранноелинистически находки – „Чапаево“ с нейния **кат. № 3** и сглобената от търговския трафик „Селевк I“ с нейните четири монети (Seleucus I h. 1000 – 1003, pl. 2.1000 – 1001 – тук **фиг. 2** и **фиг. 4**), публикувани от Брад Нелсън през 2010 година³⁸.

³⁵ Nelson 2010, 76-78.

³⁶ Ibidem, 77.

³⁷ Виж CNG, Inc. Auction Mail Bid Sale 82. Lot 441. Date 16. Sept. 2009 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=656010>) – **фиг. 2**; CNG, Inc. Auction Mail Bid Sale 84. Lot 236. Date 5. May 2010 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=782179>) – **фиг. 3**; CNG, Inc. Auction Mail Bid Sale 84. Lot 296. Date 5. May 2010 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=782239>) – **фиг. 4**.

³⁸ Nelson 2010, 90.

Таблица 2

Когато в далечната 1985 година обнародвах съкровището от Чапаево, не бяха излезли от печат нито публикуваното от Маргарет Томпсън съкровище от Арменак, нито корпусът на Мартин Прайс върху Александровия тип монетосечения. Тогава да се открие аналог на тетрадрахмата с *вертикален кривак* бе трудна задача. По онова време тя беше единственият известен на науката екземпляр без аналози в научната книжнина, ако не смятаме листата на Лудвиг Мюлер от средата на XIX век⁴⁰ или пък късните тетрадрахми на Аргос от последните десетилетия на III в.пр.Хр., разгледани подробно в публикацията на съкровището⁴¹. Същите М. Прайс ще отбележи по-късно в своя корпус като вариант Price 733.

Очевидно е, че по своя стил и иконография монетата принадлежи към емисиите александровки, сечени в първите десетилетия на

³⁹ На **фиг. 5** е илюстрирана монета от продажбения он-лайн каталог Jesús Vico, S.A. Auction Subasta 137. Lot 152. 06.03.2014 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=1874332>). Отсечена е със същия аверсен печат като кат. № 3 от Чапаево и **фиг. 2-4**, както и с идентичен (?) реверсен печат с **фиг. 2** (=Seleucus I h. 1001).

⁴⁰ Виж Müller 1855 (iv), No. 135.

⁴¹ Виж както анализа и посочените късни аналози към кат. № 4 в Русева 1985 (31), така и пространния коментар в Русева 1985, 38-39, 45 върху циркулацията в Пелопонес през III в.пр.Хр. и александровката с *кривак* в нейния контекст.

третото столетие пр.Хр., чийто издател е анонимен, скрит зад общоприетите в цялото Източно Средиземноморие Александрови типове *Херакъл*/*Зевс Орлоносец*. Така че тетрадрахмата би могла да е както издание на някой от диадохите, секли до един постумни александровки, така и екземпляр от муниципално, т.е. градско Александров тип монетосечене, подписало емисията си с говорещия символ (*парасемон*) на своя град – в случая *кривакът*.

Съставът на познатата и съхранявана в НАИМ – БАН част от съкровището „Чапаево“ настоява кат. № 3 да се тълкува, подобно на останалите монети в него, като владетелско издание на тримата диадохи, чиито монети са представени в елинистическия депозит – Деметрий Полиоркет (с кат. № 5 и кат. № 15), Лизимах (с кат. № 21) и Селевк I (с кат. № 22-29). И тъй като няма как да отнесем тетрадрахмата с *кривак* към някоя от Александровия тип емисии на Лизимах⁴², нито на Селевк Никатор⁴³, остава да потърсим онова ателие, което е отсякло емисията с *кривак* под контрола на Деметрий Полиоркет. Съвсем естествено е първо да помислим за многобройните коринтски александровки, които Антигонидът сече за да финансира военния си поход в Азия (286). И тук се сблъскваме с интерпретацията на Брад Нелсън за четирите тетрадрахми от съкровището „Селевк I“ (Seleucus h. 1000 – 1003) – единствените познати аналози на кат. № 3 от Чапаево, които споделят общ лицев печат с нашата монета и без всякакво съмнение принадлежат на един и същи монетен двор с нея. Според Нелсън⁴⁴ и поддръжниците му в цитираните по-горе сайтове на CNG⁴⁵, въпросната емисия не е сечена нито в Аргос, нито в Гърция. Тя представлява продукция на неизвестно ателие от Западна Мала Азия и е датирана ок.310 – ок.290 г.пр.Хр., т.е., във времето на доминация на Антигон Монофталм и Лизимах по тези места. Ако следваме коментара на Нелсън в „Селевк I“, тетрадрахмите с *кривак* трябва да се мислят по-скоро за муниципални, отколкото за владетелски издания, доколкото, според него, те са били отсечени след Ипс и краха на Антигонидите, но преди появата на първите Лизимахови александровки в наследените от Монофталм гръцки монетарници.⁴⁶

⁴² Всеизвестно е, че всички свои александровки Лизимах неизменно подписвал със собствения си символ – *лъвското протоме*, който отсъства от емисията тетрадрахми с *кривак*.

⁴³ Иконографията на кат. № 3 решително не позволява тетрадрахмата да бъде отнесена към някоя от Александровия тип монети на първия Селевкид, които носят присъщия за източните имперски монетарници стил на изображенията, както и иконографски детайли, които липсват върху кат. № 3. Последният категорично се родее с постумните александровки, приписвани на ателиетата в Македония, Гърция и Западна Мала Азия през първите десетилетия на III в.пр.Хр. (виж Le Rider 1986, pl. 3-4).

⁴⁴ Nelson 2010, 75 (каталожните номера са сгрешени), 90.

⁴⁵ Виж бел. 37 по-горе.

⁴⁶ Nelson 2010, 75 (каталожните номера са сгрешени).

Нека разгледаме двете възможни интерпретации на кат. № 3 от Чапаево, за които споменах по-горе.

1. Монетата е екземпляр от еднократно отсечена, с помощта на единствен лицев печат, много кратка емисия на някой от градовете в същинска Елада, които били под протекцията на Деметрий Полиоркет. Продукцията на това малобройно сребро, подписано с *парасемона* на града-издател, е била предназначена да подпомогне изобилното монетосечене на тетрадрахми в Коринт – крепост на антигонидската власт в Гърция. Това монетосечене изследователите датират ок.290 – 287 г.пр.Хр. и свързват с подготовката на Деметрий за военната му кампания в Мала Азия през 286 г.пр.Хр.⁴⁷

Възможно ли е заради *парасемона* върху реверсите си тетрадрахмите с *вертикален кривак* от „Чапаево“ и „Селевк I“ да са отсечени в столицата на Арголида – Аргос, едновременно с коринтските александровки от 290-те години на III в.пр.Хр.⁴⁸ Ако това е така, кат. № 3 от Чапаево, заедно с печатово обвързаните с него Seleucus h. 1000 – 1003 представляват издания, съвременни на коринтското сребро, отсечено ок.290 – 287 г.пр.Хр.

Аргоската емисия с *кривак* е предхождала онези издания, чиито тетрадрахми виждаме в Гюлнарското съкровище⁴⁹, укрито ок.240 – 235 г.пр.Хр. Тях Ж. Льо Ридер датира към 270 – 260 г., цитирайки публикацията на Хайла Троксел⁵⁰. Следователно представените в съкровището от Гюлнар (Мейданчиккале) аргоски александровки следва да са муниципално монетосечене, за разлика от кратката емисия с *кривак*, кована в Аргос под контрола на Полиоркетовата администрация в Пелопонес. За разлика от тях, емисиите пелопонеско сребро от 270 – 260 г.пр.Хр. са сечени от жителите на Аргос и Мегалопол в периода между прекъсналото ок. 280 г.пр.Хр. македонско влияние на Полиоркет и сина му Антигон Гонат в Елада и неговото възобновяване от Антигон Дозон в 224 г.пр.Хр.⁵¹, означено с късните пелопонески александровки, между които е и вариант Price 733 с *вертикален кривак* в лявото монетно поле. Последният видимо няма нищо общо с емисията аргоски тетрадрахми, подписани

⁴⁷ Troxell 1971, 44-50; Le Rider 1986, 7. Същото монетосечене за М. Прайс е датирано ок.310 – ок.290 г. (Price, 155-156), а за Б. Нелсън – ок.304/3 – 290 г., с уточнението, че „...the totality of the earlier Corinthian Alexanders must belong to the period when Demetrius held Corinth. This supports Troxell's assertion that they were struck c. 290 – 288 BC in preparation for Demetrius' invasion of Asia Minor“ (Nelson 2010, 74).

⁴⁸ В тази връзка виж коментара ми в Русева 1985, 39, където ясно, макар и с доза предпазливост, съм допуснала, че въпросното издание „е екземпляр от едно ранно, не-коментирано досега сребърно монетосечене на този град (Аргос – б.м.), ако ли не и екземпляр от началната серия Александров тип сребро на аргосци, за монетен белег на която те поставили един от постоянните си монетни символи – *кривака*“.

⁴⁹ Gülnar 485 – 486, които за М. Прайс са продукция на неизвестни монетари в Пелопонес, датирана ок.280 – ок.250 г. (виж вариантите Price 759 и Price 768).

⁵⁰ Gülnar, 43.

⁵¹ Troxell 1971, 73-80.

със същия символ на същото място, но отсечени няколко десетилетия по-рано. На тях принадлежи както кат. № 3 от Чапаево, така и печатото обвързаните с него четири александровки от съкровището „Селевк I“ (Seleucus h. 1000 – 1003), запратени от издателя им в неизвестно ателие някъде из Западна Анатолия.⁵²

Хронологията на Хайла Троксел за Полиоркетовите александровки от Коринт и Аргос (ок.290 – 287) се вписва отлично в контекста на съкровището от Чапаево. Тя напълно хармонира и с датировката на техния най-близък паралел – селевкидския депозит, укрит в 281 г.пр.Хр.⁵³

2. Тетрадрахмата с *кривак* е една от александровките, които гърците от Западна Анатолия отсичат след Ипс (301) и последвалия крах на антигонидската власт по тези места, но преди учредяването на новата администрация на Лизимах, въвела към 299/8 г.пр.Хр. в местните монетарници Лизимаховите емисии александровки. Този е моделът, който Брад Нелсън предлага⁵⁴ за интерпретацията на шестте митиленски тетрадрахми от съкровището „Селевк I“⁵⁵, а очевидно и за стилово идентичните с тях няколко александровки от същата находка, подписани с различни символи⁵⁶ (виж **фиг. 6-7, 9-11** по-долу). Ранната датировка на западномалоазийските тетрадрахми от „Селевк I“, сред които са изданията с *кривак*, е необходима на Нелсън, за да ги синхронизира с 281 г.пр.Хр. – посочената от него дата за заравяне на селевкидското съкровище.⁵⁷

Споменах вече, че аргумент за Б. Нелсън да отнесе тетрадрахмите с *кривак* от съкровището „Селевк I“ (Seleucus I h. 1000 – 1003 – тук **фиг. 4**⁵⁸) към неизвестно ателие в Западна Мала Азия⁵⁹, е тяхната стилова идентичност както с четирите митиленски тетрадрахми (Seleucus h. 628 – 633 – тук **фиг. 6**⁶⁰), така и с групата тетрадрахми,

⁵² Nelson 2010, 77.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, 75.

⁵⁵ Seleucus h. 628 – 633 от Price 1697, чийто монетарен контрол е *хелисът* и които, за мен напълно резонно, са датирани от Прайс ок. 275 г.пр.Хр. Според Нелсън обаче митиленските александровки с *хелис*, стига да не са по-късни *интрузии* в съкровището, трябва да са били отсечени към 300 г.пр.Хр. (Nelson 2010, 75). Той дори се съмнява, че те въобще са издания на Митилена, като допуска, че са сечени по-скоро в някоя от неизвестните западноанатолийски монетарници, подобно на стилово близките с тях издания от Seleucus I h. 1000 – 1006 (ibidem).

⁵⁶ Seleucus h. 1000 – 1003 (изправен *кривак*), 1004 (*акростолион/брадата змия*), 1005 (*куатос*), 1006 (*зрозд*), pl. 2-3.1000-1001, 1004.

⁵⁷ Nelson 2010, 77.

⁵⁸ За източника на илюстрацията от **фиг. 4** (=Seleucus I h. 1000) виж бел. 37 по-горе.

⁵⁹ В каталога на съкровището (Nelson 2010, 90) монетите са датирани между 310 и 290 г.пр.Хр. Същата по-широка хронология се споделя и в електронните сайтове, посочени в бел. 60-63 по-долу.

⁶⁰ Илюстрацията е от сайта Classical Numismatic Group. Electronic Auction 416. Lot number: 90. Auction date 14 March 2018 (<https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1140211&AucID=2273&Lot=90&Val=5ff0f323db62f87aa0379d42dcfc3291>), където е повторена атрибуцията и датировката на Нелсън за Seleucus I h. 628 – 633.

Таблица 3

подписани с различни символи в лявото монетно поле на реверсите им (тук **фиг. 7, 9-10**). Те отсъстват от корпуса на Прайс. За тях Нелсън приема, че също са продукция на неизвестни ателиета в Западна Анатолия. Става дума за Seleucus I h. 1004 със символ

⁶¹ Илюстрацията е от продажбения он-лайн сайт на CNG от 5 май 2010 г. – виж <https://www.acsearch.info/search.html?id=782242>. Монетата е отнесена към неизвестна монетарница в Западна Анатолия и датирана ок. 300 – 290 г.пр.Хр. Споменава се, че по стил прилича на тетрадрахмите от вариантите Price 2719 (със символ *кантарос*) и Price 2720 (със символ *култова статуя*). Първите са представени в съкровището от Мейданчиккале (Gülнар 505) – емисия, която Ж. Льо Ридер отнася към неизвестно ателие в Македония или Гърция. Прочее, тетрадрахма с *раковина* съдържа съкровището от Драгово (Русева 1999, 4 (кат. № 8), 14 (табл. I). Монетата е отсечена с печати, различни от тези, с които е изкована монетата на **фиг. 12**. Стилизово тетрадрахмата от Драгово се доближава до част от групата александровки – тетрадрахми и драхми със символите *афластон* и *амфора* от Price 861-864, отнесени и от Прайс, и от Льо Ридер (Gülнар 508-527) към неизвестно ателие в Македония или Гърция. Съкровището „Селевк I“ също съдържа екземпляри от тези емисии (Seleucus I h. 428 – 454), определени и датирани подобно на класификацията им в корпуса на М. Прайс.

акростолион, с основание разпознаван и като „брадата змия“ (тук **фиг. 7**⁶²), Seleucus I h. 1005 със символ *киатос* (*черпак*) (тук **фиг. 9**⁶³) и Seleucus I h. 1006 със символ *грозд* (тук **фиг. 10**⁶⁴). Към тази група тетрадрахми трябва да добавим още една емисия, също представена в селевкидското съкровище (Seleucus I h. 456). Нея, за разлика от Брад Нелсън⁶⁵, експертите от електронните сайтове на CNG свързват без двоумение с въпросните александровки от Западна Мала Азия.⁶⁶ Става въпрос за тетрадрахмите от Price 872 – 873, подписани със символа *фригийски шлем наляво или надясно, украсен с гребен – грифон* (тук **фиг. 11**⁶⁷). Тях Мартин Прайс отнася към едно от ателиетата в Гърция или Македония, датирайки ги в общия период ок.310 – 275 г.⁶⁸ В електронните сайтове на CNG обаче и тези монети са прехвърлени към океана от неопределени малоазийски издания, сечени едновременно с александровките със символи *кривак* и *акростолион/брадата змия*.⁶⁹

Дори за неизкушения от темата читател е очевидно, че илюстрираните на **фиг. 4-7, 9-11** монети, подписани с различни контролни знаци и интерпретирани от Б. Нелсън и пригласящите му експерти в он-лайн сайтовете на CNG като синхронно отсечена група тетрадрахми от Западна Мала Азия с датировка ок.310 – 290

⁶² В продажбените каталози е илюстрирана една и съща монета – Seleucus I h. 1004 (тук **фиг. 7**), която обаче е с различно интерпретиран символ. Например в Gemini, LLC Auction III. Lot 98. Date 9. Jan. 2007 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=351738>) той е разтълкуван като „брадата змия“, свързана с култа към *Зевс Мейлихиос*, почитан в Митилена, а емисията е датирана ок. 300 – 280 г.пр.Хр. Последно в сайт на CNG (Auction Triton XX. Lot 120. 10. Jan. 2017 [<https://www.acsearch.info/search.html?id=3594199>]) същата монета е представена със символ *акростолион*, като е повторена атрибуцията и датировката □ от Seleucus I h., 90. За мен определено поубедителна е първата интерпретация, особено на фона на идентичния стил между лицето от тетрадрахмата с *брадата змия* (тук **фиг. 7**) и митиленските александровки с *хелис* от Price 1697 (тук **фиг. 6**), както и с абсолютно същия рисунък на символа от Seleucus I h. 1004 и монетния тип за реверса върху митиленските електронови хектета от Bodensedt 96 (тук **фиг. 8**).

⁶³ Илюстрацията на монетата е взета от продажбения сайт Classical Numismatic Group, Inc. Auction 102. Lot 238. 18. May 2016 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=3091385>).

⁶⁴ Илюстрацията е от сайта Classical Numismatic Group, Inc. Auction Mail Bid Sale 84. Lot 298. 5. May 2010 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=782241>).

⁶⁵ Nelson 2010, 83, cat. No. 456. Посочена е като референция Price 872, ще рече, че *фригийският шлем* от Seleucus I h. 456 е представен надясно, а не наляво, както е върху **фиг. 11**.

⁶⁶ Виж Classical Numismatic Group, Inc. Auction Triton XII. Lot 201. 6. Jan. 2009 и текста, който ще цитирам дословно: “The style of these dies is a match for two other uncertain issues that have recently come to light, bearing a club (Triton IX, 787; CNG 70, 118; Gorny & Mosch 117, 172) or akrostolion/serpent (Triton XI, 119 = Gemini III, 98) in the left field. While Price placed his number 873 under uncertain Greek mints, no known provenance places any in that region. Conversely, the style and flan of these coins is most similar to issues from mints in western Asia Minor (see, e.g., Price pl. LVII, 1697 [Mytilene] and pl. LIX, 1874 [Ephesos]).”

⁶⁷ Илюстрацията е от сайта Classical Numismatic Group, Inc. Electronic Auction 416. Lot 89. Date 14.03.2018 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=4821614>) – представена е монета от същата емисия (*фригийски шлем наляво*) и със същия аверс като тетрадрахмата от посочения в бел. 66 по-горе електронен сайт на CNG от 6. Jan. 2009.

⁶⁸ Price, 167-171. Същото е и определението на Нелсън за Seleucus I h. 456 от Price 872.

⁶⁹ Виж бел. 66 по-горе.

г.пр.Хр., не принадлежат на една и съща иконографска мода и стил, *ерго* не са продукция на един и същи район и период. Защо е така, ще се опитам да покажа, разглеждайки по-подробно александровките със символи *хелис*, *брадата змия* и *грозд*.

Най-напред, тетрадрахмите с *хелис* и *брадата змия* от Seleucus h. 628 – 633 и Seleucus I h. 1004 (фиг. 6-7) със сигурност принадлежат на едно и също ателие не само заради абсолютно еднаквия стил на лицата им – работа на общ(и) гравьор(и), но и заради символите върху реверсите им, които ясно и недвусмислено ги свързват с монетарницата в Митилена Лесбоска. Последната, редом с още няколко града от Западна Мала Азия, започва да сече своето Александров тип сребро, предизвикана от келтските пълчища. Келтите нахлуват и започват да опустошават Анатолия през първата половина на 270-те години пр.Хр.⁷⁰ Това провокирало спешната нужда от т.нар. монети за защита (*protection money*⁷¹) срещу варварските нашествия. Тъкмо такива били въпросните емисии Александров тип тетрадрахми, които малоазийските гърци отсичат между 280 и 275 г.пр.Хр. Част от тях са митиленските александровки с *хелис* и *брадата змия* от Seleucus h. 628 – 633 и Seleucus I h. 1004.

За разлика от тези *protection money*, ковани от анатолийските гърци ок. 275 г.пр.Хр., тетрадрахмата с *грозд* от Seleucus I h. 1006 можем да обвържем с монетен център в Македония, имайки предвид емисията със същия символ, но гравирани под трона на Зевс. Тетрадрахмите с *грозд под трона* от Price 566 са локализирани (макар под въпрос) в Пела и датирани ок.285 – ок.275 пр.Хр.⁷² В корпуса на Прайс липсват тетрадрахми с *грозд в лявото поле*, но има статери (от Price 2697) и драхми (от Price 2766⁷³), върху чиито реверси *гроздът* е гравирани точно на това място. И двата варианта са отнесени към групата западноанатолийски неопределени издания с обща датировка ок.323 – ок.280 г.пр.Хр. – определение, което ще да е повлияло на Б. Нелсън за неговата интерпретация на Seleucus I h. 1006. Връзката с монетарницата в Пела на драхмите с *грозд в лявото поле*, а от там по всяка вероятност и на тетрадрахмите със същия контрол,

⁷⁰ Виж коментара по повод на тези събития у М. Прайс (Price, 207, 210, 221, 234, 244, 261-262), който без никакво колебание датира част от александровките, ковани след смъртта на Лизимах от монетарите в Кизик, Лампсак, Парион, Александрия Трояда, Митилена и Еритрея (листата не е изчерпателна!) в периода ок.280 – 275 г.пр.Хр. Прочее тези монетни емисии се съчетават по отличен начин и със сведенията за галатското нашествие в Азия, отразено в литературната традиция и епиграфските паметници от района (Will 1966, 124-125).

⁷¹ Price, 262.

⁷² Ibidem, 144-145.

⁷³ Вариантът Price 2766 е представен в съкровището „Хаймана“ (Haymana h. 446 – 7), публикувано от Лео Ридер-Олкай в RN 1988 (p. 60).

гравирани на същото място, е документирана чрез споделения общ лицев печат между Наумапа h. 446⁷⁴ от Price 2766 и драхма от съкровището „Благуна“⁷⁵ със символ *факел под трона* от вариант Price 564A – емисия на Пела, отсечена ок. 285 – 275 г. пр. Хр. по определението на М. Прайс⁷⁶. Тази идентичност на гравьори и аверси между двете емисии драхми означава, че те са ковани едновременно в общ монетен двор. Това е столичната монетарница в Пела, емитирала дребното Александрово сребро с *грозд* и *факел* след Курупедион (281) и преди Антигон да се възкачи на македонския трон (277/6).⁷⁷ Прочее драхмите с *факел под трона* са сечени паралелно с тетрадрахмите от Price 564, подписани със същия символ на същото място. Последните също са представени в „Арменак“ (Armenak h. 96) и са датирани от М. Томпсън ок. 280/279 – 276/5 г.⁷⁸

Следователно съкровището „Селевк I“ съдържа поне три късни македонски издания от 270-те години пр. Хр. – тетрадрахмата с *грозд* (Seleucus I h. 1006 – **фиг. 10**), драхмата с *факел* (Seleucus I h. 268 от Price 564A) и тетрадрахмата с монограми (Seleucus I h. 269 от Price 568). Тези монети М. Томпсън и М. Прайс свързват със столичното ателие на Македония – Пела и неговото монетосечене след смъртта на Лизимах (281), но преди възкачването на македонския трон на Антигон Гонат (277/6). Това били години на междуцарствие и анархия, безусловно белязани и с келтската инвазия на Балканите, която приключила с разгрома на келтите край Лизимахия (277) и провъзгласяването на техния победител – Гонат, за цар на Македония.⁷⁹

Няма да се спирам подробно на останалите две тетрадрахми от групата „западноанатолийски александровки“ по определението на

⁷⁴ Le Rider, N. Olcay 1988, pl. 11, 446.

⁷⁵ Русева 1998, 31 (кат. № 2), 41 (табл. I.2). Понеже илюстрацията на Наумапа h. 446 (pl. 11) е мулаж с шупли по повърхността, ако се окаже, че двете монети, макар с идентични аверси, в действителност не споделят общ лицев печат, то със сигурност лицата им са направила на един и същи гравьор.

⁷⁶ Price, 144-145. Прочее екземпляри от Price 564A са представени в няколко съкровища от епохата – редом с монетата от Благуна, за която стана дума преди малко, драхми с *факел под трона* съдържат още съкровищата от Баб (Bab h. 101), Арменак (Armenak h. 611), „Пистирос“ (Russeva 2016, Nos. 22-25), Гюлнар (Gülnar 2517-2519), Киразли (Kirazlı h. 716) и накрая, но не на последно място – самото селевкидско съкровище (Seleucus I h. 268). Нещо повече, съкровището „Селевк I“ съдържа още едно късно македонско издание – тетрадрахмата от Seleucus I h. 269, вариант на Price 568, представен в съкровището от Арменак (Armenak h. 98) и датирани от М. Томпсън ок. 280/279-276/5 г. (Thompson 1986, 92).

⁷⁷ Тази е хронологията, предложена от М. Томпсън в „Арменак“ (Thompson 1986, 92). В електронните сайтове на CNG драхмите с *факел под трона* са датирани още по-късно. Отнесени са към столичното монетосечене в Пела при Антигон Гонат и са датирани ок. 276 – 274 г. пр. Хр. (виж <https://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=1132871&AucID=2253&Lot=112&Val=40c67f8f7162ea288580d65239f3d6b9&Match=1#match1>).

⁷⁸ Thompson 1986, 92. Виж и бел. 77 по-горе с посочените он-лайн продажбени каталози на CNG, където е предложена още по-късна датировка на Александровото сребро с *факел*.

⁷⁹ Ibidem; Price, 141-142. За събитията виж и Will 1966, 88-93.

Брад Нелсън и експертите на CNG. Към тях, видя се, са включени и тетрадрахмите с *вертикален кривак*, които всъщност са отсечени в Аргос Пелопонески ок.290 – 287 г.пр.Хр., както и александровката с *грозд*, издание на монетарите в Пела от началото на 270-те години пр.Хр. Колкото до среброто от Seleucus I h. 1005 (**фиг. 9**) със символ *киатос*, само ще спомена, че по стил, особено на аверса си, емисията се доближава по-скоро до неизвестните македонски или гръцки издания, отколкото до тези от Мала Азия. Например лицето от **фиг. 9** е отсечено с аверсен печат, който, макар да не е един и същи, е работа на същия гравьор, изработил аверса от тетрадрахмите със символ *факовина* (тук **фиг. 12**) – символът, подписал и една от Александровите драхми в съкровището „Селевк I“ (Seleucus I h. 997).⁸⁰

Що се отнася до александровките със символ *фригийски шлем*, *украсен с гребен – грифон* (**фиг. 11**), сочени от експертите в електронните сайтове на CNG за стилов аналог на „малоазийските“, по тяхно определение, тетрадрахми с *кривак* и *брадата змия*⁸¹, в тази връзка ще напомня класификацията на Мартин Прайс, пък и на самия издател на селевкидското съкровище, според които въпросното сребро е с европейски, а не с малоазийски произход.⁸²

За мен представеният дотук коментар на Seleucus I h. 628 – 633 и Seleucus I h. 1000 – 1006 е достатъчно красноречив и показва ясно, че тетрадрахмите с различни символи, гравирани в лявото поле на техните реверси, които стилово и иконографски носят белезите на монетосеченията от началните десетилетия на III в.пр.Хр., не могат да бъдат локализирани в един и същи район – в случая

⁸⁰ За тетрадрахмата с *факовина* от **фиг. 12** виж бел. 61 по-горе. Макар в корпуса на М. Прайс тетрадрахмите с *факовина* да отсъстват, в него са представени драхмите със същия символ на същото място (от вариант Price 2752), една от които е и Seleucus I h. 997. Прайс ги отдава на неизвестна западноанатолийска монетарница и ги датира в прекалено общия хронологически период ок. 323 – ок. 280 г.пр.Хр. Същото определение Нелсън е приел и за драхмата с *факовина* от селевкидското съкровище (Nelson 2010, 77). Същевременно тетрадрахмите с *факовина*, които имат стилова близост с тези с *киатос*, са идентични стилово, както показва коментарът в бел. 61 по-горе, и със среброто, чиито монетарни контроли са *афластон* и *амфора* и което изследователите консенсусно отдават на неизвестна монетарница в Македония или Гърция. Следователно локализацията на всички тези постумни александровки, които са били подписвани с различни символи, но които споделят обща иконографска мода, е въпрос на бъдещи по-задълбочени изследвания. Те могат да потвърдят или отхвърлят принадлежността на целия този масив от стилово идентично Александров тип сребро (тетрадрахми и драхми) със символите *киатос*, *факовина*, *амфора* и *афластон* (листата не е пълна!) към една и съща монетарница в някой от градовете на Македония или Гърция, които ще да са ги емитирали било под контрола на Полиоркетовата администрация, било под контрола на властите в Елада или Македония след епохата на диадохите. Свидетелствата от съкровищата, в които се срещат монети от тези емисии, сочат за време на тяхното отсичане по-скоро годините на управление на Деметрий Полиоркет.

⁸¹ Виж бел. 66 по-горе.

⁸² Виж бел. 68 по-горе.

Западна Мала Азия, нито могат да бъдат отнесени към едно и също време на производство. Тетрадрахмите с *хелис* и *брадата змия* от Митилена са емитирани, видяхме, през 275 г.пр.Хр. като *монети за протекция* срещу келтските набези⁸³; представените в съкровището късни македонски издания (от Пела?) са отсечени току преди митиленските, в годините на т.нар. анархия в Македония (280/79 – 276/5), докато най-ранните – тетрадрахмите с *вертикален кривак* (Seleucus I h. 1000 – 1003), са издания на столицата на Арголида – град Аргос и са сечени ок.290 – 287 г.пр.Хр. под контрола на Полиоркетовата администрация, заедно с Александровото сребро от съседен Коринт – най-добре представеният град в „Селевк I“ с неговите 97 тетрадрахми (Seleucus I h. 297 – 394). Броят на Полиоркетовите александровки ще се увеличи още повече, ако добавим и сикионските тетрадрахми (Seleucus I h. 395 – 396), и трите монети от неизвестно пелопонеско ателие (Seleucus I h. 399 – 401), както и групата на 57-те издания от „неизвестни монетарници в Македония и Гърция“ (Seleucus I h. 402 – 459), сред които със сигурност преобладават монетите на Деметрий от неговите ателиета в Елада.⁸⁴ В този контекст четирите аргоски тетрадрахми с *кривак* са в своята съвсем естествена среда и тя е масивът от монетовидно сребро – с типове на Александър и тези на самия Полиоркет, което диадохът отсича и натрупва за нуждите на своя азиатски реванш през 286 г.пр.Хр., коствал свободата и живота на един от най-бляскавите Александрови наследници.

Защо няма нищо изненадващо в наличието на пост – 280 г.пр.Хр. екземпляри сред монетите в селевкидската военна каса, известна днес като съкровището „Селевк I“? Самият издател допуска за митиленските тетрадрахми, че е възможно да са „интрузия“. Такива *интрузии* биха могли да са още хиоската Александров тип драхма (Seleucus I h. 737) със символ *седнал сфинкс* – екземпляр от емисия, традиционно датирана след 280 г.пр.Хр.⁸⁵, късните македонски

⁸³ Не е изключено освен тези издания за протекция съкровището „Селевк I“ да е съдържало още съвременни им монети сред огромната маса неразпознати екземпляри, които нито са видени, нито са описани от издателя на селевкидския военен трезор.

⁸⁴ Както предпазливо намеркам в бел. 80 по-горе, за Полиоркетови издания в Елада (?) могат да се мислят още тетрадрахмите и драхмите от съкровището, подписани със символите *киатос*, *раковина*, *амфора* и *афластон*. И докато среброто (тетрадрахми и драхми) с *афластон* и *амфора* е било видимо по-обемно и затова е представено в почти всички монетни съкровища от епохата, то емисиите с *раковина* и *киатос* ще да са били изключително скромни по обем, може би еднократно произведени, поради което днес техните монети срещаме в толкова ограничено количество.

⁸⁵ Seleucus I h. 737 е от вариант, който отсъства в корпуса на М. Прайс. Ако монетата действително принадлежи на хиоското монетосечене, заради символа в лявото поле на реверса (*седящ наляво сфинкс*) тя следва да се отнесе към емисия драхми след тези, с които се иницира Александровото монетосечене в островната монетарница (екземплярите от Price 2316-2326 от период 1 по класификацията на Р. Бослоу), което Прайс датира ок.290 – 275 г., а Бослоу – ок.280 – 270 г. (Bauslaugh 1979, 2-12).

александровки, на които се спрях по-горе, а именно тетрадрахмата с *зрозд* (Seleucus I h. 1006 – **фиг. 10**), драхмата с *факел* (Seleucus I h. 268 от Price 564A) и тетрадрахмата с монограми (Seleucus I h. 269 от Price 568), сечени в първата половина от 270-те г.пр.Хр. *Интрузии* може би ще се открият и сред част от тетрадрахмите с неустановена локализация от Македония, Гърция и Мала Азия. Няма нищо необикновено в това, съкровище, каквото е „Селевк I“, разпиляно след намирането му и вторично събирано от дилърите, участници в търговския трафик, където традиционно попадат най-отбраните и най-добре съхранени екземпляри, да съдържа и т.нар. *опашки* или чужди *монети*, добавени в днешно време. В случая по-важното е не да тръгнем да възстановяваме същинския състав на разпиляната находка – нещо, което би било по дефиниция *causa perdata*⁸⁶, а да се концентрираме върху интерпретацията на ядрото в този толкова интересен ранноелинистически депозит. Така прочее е сторил и неговият издател – Брад Нелсън. Това ядро очевидно е било изградено от безличното и универсално за цялото Източно Средиземноморие Александрово сребро, сечено до и от диадохите Антигон Монофталм, Деметрий Полиоркет, Лизимах и Селевк I. Последните трима са представени и със собствените си царски издания, сред които най-многобройни са монетите на Полиоркет и Селевк. Прочее единствените тетрадрахми със собствени градски монетни типове в публикуваната част от съкровището също са алюзия за личността на Полиоркет. Това са беотийската федерална тетрадрахма (Seleucus I h. 1716), отсечена ок. 287 г.пр.Хр. (тук **фиг. 13**)⁸⁷, както и петте атински *кукумявки* (Seleucus I h. 1717 – 1721), две от които са отнесени към стила *quadridigité*, чието начало на монетосечене изследователите свързват със завземането на Атина от Деметрий Полиоркет в 294 г.пр.Хр.⁸⁸

Следователно и във федералното сребро на Тива, и в атинските *кукумявки* от „Селевк I“, прозира фигурата на Деметрий, а с това

⁸⁶ В рецензията си върху публикацията на Б. Нелсън, Панайотис Йосиф отбелязва красноречивата подробност, че всъщност са съобщени едва 57% от предполагаемото съдържание на съкровището, ако приемем, че то е отговаряло приблизително на числото 3 хиляди. Кolkото до изданията на Деметрий Полиоркет, които, по думите на издателя, са повече от хиляда, едва 178 монети или 18% от тях са публикуваните (Iossif 2011, 444).

⁸⁷ Илюстрацията на монетата е взета от сайта на NOMOS, AUCTION 15, LOT 106 (<https://www.acsearch.info/search.html?id=4452538>).

⁸⁸ За тетрадрахмите на Атина *стаф стил* виж публикацията на Nicolet-Pierre, Kroll 1990, 1-35. Там подробно са разгледани стиловите фази на това монетосечене, заедно с обзор на монетните съкровища, в които те са представени. За хронологията на стилова група *quadridigité* (QD), сечена наведнъж през 280-те години пр.Хр. или пък продължила да се кове от атинските монетари и през следващите 270 – 260 години пр. Хр., до превземането на града от Гонат в края на Хремонидовата война (262/1), виж Nicolet-Pierre, Kroll 1990, 7, 10. Във всички случаи появата на този нов стил се свързва с 294 г.пр.Хр. – годината, в която Деметрий Полиоркет завзема Атина (Nicolet-Pierre, Kroll 1990, 1-2), а атиняни въвеждат нова стилистика в изображенията на своите *кукумявки*.

Фиг. 13

предположението, че монетното съкровище трябва да се обвърже с неговата персона, добива още по-голяма плътност.

И така, хилядите сребърни тетрадрахми и драхми от „Селевк I“ се тълкуват, за мен основателно, като монетното съдържание на военната каса на Деметрий Полиоркет. По-късно, след пленяването на Антигонида от Никатор (286), монетите попадат в ръцете на първия Селевкид. Там през следващите години те ще нарастват още с изданията от почти всички монетни центрове на територията на селевкидското царство, а след победата при Курупедион, завършила със смъртта на Лизимах (281), древният депозит ще набъбне и с Лизимаховите монети от царските монетарници на диадоха. От там насетне с царската военна каса, известна днес като „съкровището Селевк I“, може да се е случило всичко, знаейки, че край Лизимахия същата година Никатор е убит вероломно от храненика си Птолемей Керавън, който на свой ред умира в сражение с келтите (279).

Видяхме, че Брад Нелсън датира укриването на съкровището в 281 г.пр.Хр.⁸⁹ – репер, който можем да приемем и за заравяне на далеч по-скромното по обем, но близко по съдържание сребро от Чапаево.

В съкровището от Чапаево, както стана дума в началото на коментара, най-многобройна е групата тетрадрахми (кат. № 22-29), емитирани от администрацията на първия Селевкид като сатрап и цар на източните имперски области. Това са издания на ателиетата във Вавилония и Медия, чийто брой ще се увеличи, ако към тях прибавим монетите на Вавилон от имперската му серия (кат. № 11-15) и тетрадрахмата на Суза от времето на Филип III (кат. № 16). Следователно източният облик на съкровището е повече от ясен. За неговото очертаване спомогат и повечето от останалите александровки – екземпляри от монетосеченията на Александрия Египетска (кат. № 17), Сирия и Финикия (кат. № 8-10), Кипър и Киликия (кат. № 6-7).

Най-късните издания в „Чапаево“, редом с лизимаховката от Сарди (кат. № 21), са тъкмо селевкидските тетрадрахми от сатрапските и имперски ателиета на първия Селевкид, сечени до 90-те и 80-те години на III в.пр.Хр. Техен връстник е Полиоркетовата

⁸⁹ Nelson 2010, 77.

александровка от Аргос (кат. № 3), дошла в Азия през 286 г.пр.Хр., заедно с военната каса на диадоха, а след пленяването и смъртта на Полиоркет (283), последната се е омесила с владетелските монети на Никатор на териториите, които са били под негов контрол.

Ще рече, че собственикът на тетрадрахмите от Чапаево е получил своето монетовидно сребро най-вероятно като възнаграждение за военна служба в армията на Селевк Никатор. Със сигурност това се е случило след сражението при Курупедион (281) и последвалите събития, които отвеждат войските на Никатор, победителя над Лизимах, в Европа – на път за родината Македония. Край Лизимахия Селевк е убит, а войниците му провъзгласяват неговия убиец – Керавън, за цар на македоните (281). В края на 280 или самото начало на 279 г.пр.Хр. Птолемей е посечен в битка с келтските нашественици, а в Македония за няколко години се възцарява политическата анархия.⁹⁰ Това ще да е и времето, когато собственикът на тетрадрахмите от „Чапаево“ ги отнася на север от Хем, за да ги зарови при неизвестни обстоятелства и не по-късно от ок.280/279 г.пр.Хр. при днешното българско село-епоним. Прочее от територията на Чапаево са известни праисторически археологически останки, съобщени в публикацията на В. Миков от 1933 година.⁹¹ Ще рече, че районът е бил обживян още от дълбока „предисторическа“ древност, а съдейки от заровеното в Чапаево ранноелинистическо сребро, през ранния трети век пр.Хр. един от местните (гетски?) жители ще да е участвал като наемник в армиите на диадохите Лизимах и Селевк. Получил заплатата си, в даден момент след драматичните събития около и след Курупедион, нашият собственик ще да е отнесъл среброто у дома и ще да го е заровил като семеен трезор скоро след завръщането си, може би провокиран от бъркотиите около келтското нашествие на Балканите (?!). Затова сред познатата ни част от монетите в съкровището отсъстват изданията – азиатски и европейски, селевкидски, Лизимахов и Александров тип, чието производство изследователите поставят в десетилетията след 281 г.пр.Хр. Сред тях са Гонатовите александровки от Амфипол и Пела, пелопонеските александровки на Аргос и Мегалопол, сечени 270 – 260 г.пр.Хр., постумните лизимаховки от района на Проливите и не на последно място – първите Александров тип монетосечения на западнопонтийските гърци, чиято поява М. Прайс обвързва с келтската доминация в Източна Тракия.⁹²

Защо тетрадрахмите от Чапаево не са трезорирани в годините преди 281 – 280 пр.Хр.? В този период попада сблъсъкът на Лизимах и Пир с Деметрий Полиоркет (287) и последвалата подялба на

⁹⁰ За събитията виж Will 1966, 85-89, 90 (notes).

⁹¹ За останките от селищна могила под местното училище виж Миков 1933, 61, № 68.

⁹² Price, 173-174.

Македония между двамата съюзници (285).⁹³ Подобна по-ранна датировка на съкровището няма как да обясни нито много износената лизимаховка от Сарди (кат. № 21), която следва да е съвременна на тези събития, нито пък крайно оскъдното представяне в него на Лизимаховото монетосечене, както и въобще на отсъствието на тетрадрахми от обемната серия *собелиск–звезда* и *ламбда–факел*, ковани от амфиполските монетари до идването на Полиоркет в Македония⁹⁴ и представени в Чапаево от един-единствен варваризат (кат. № 19). Да не говорим за странното в подобен контекст преобладаване на селевкидски монети, които евентуалният участник във въпросните съткновения – наемникът от Североизточна Тракия, няма как да е придобил преди събитията около Курупедион.

Колкото и да не харесвам спекулативните разсъждения, можем да продължим с размислите си върху етноса на собственика на тетрадрахмите – дали пък той не е бил келт?! Още повече, че напоследък келтската тематика в нашата и чужда историопис доби размерите на епидемия. През 2017 година излезе от печат и монографията на М. Манов, посветена на тилитската държавица в Тракия – една прелюбопитна за всеки изследовател на елинистическа Тракия тема.⁹⁵ Изследването със сигурност би било от изключително значение за науката, ако, за жалост, не притежаваше основен и много сериозен дефект. За всичките си умопостроения Манов използва един и същи основен литературен извор (енигматичен папирус от елинистическата епоха), който обаче авторът не разкрива и държи в дълбока тайна от изследователи и читатели. Ето защо, докато Манов не огласи своите източници, на които основава иначе увлекателния си и изключително скрупулозен разказ за събития и персонажи в Тракия през неясния III в.пр.Хр., дотогава единственото сериозно изследване върху проблематиката остава книгата на М. Домарадски, посветена на присъствието на келтския анклав в земите на Балканския полуостров.⁹⁶ Публикувано във вече далечната 1984 година, това изследване запазва свежа своята актуалност преди всичко заради умерения и изключително коректен анализ на всичко знайно за т.нар. балкански келти.

И така, коментирайки Помпей-Трог-Юстин, Домарадски се спира подробно на възможното след 279 г.пр.Хр. келтско нашествие в севернотракийските земи на трибали и гети⁹⁷ и търси неговата

⁹³ Will 1966, 82-84; Бенгтсон 1982, 109, 124-125; Шофман 1984, 126-127.

⁹⁴ Ehrhardt 1976, 86-88; Thompson 1981, 40-44; Price, 130-140.

⁹⁵ Манов 2016.

⁹⁶ Домарадски 1984.

⁹⁷ Пак там, 110-111.

подкрепа в съществуващите местни топоними с трудно оспорим келтски произход. От твърдението на Домарадски за трайно усядане на келти в Североизточна Тракия бихме могли на пръв поглед да допуснем, че монетите от Чапаево са донесени тъкмо от войските на Брен, оплячкосали в 280 – 279 г. Македония и Гърция, стигайки до Делфи.⁹⁸ В тези ранни години на келтско присъствие в Източното Средиземноморие, когато в лицето на новите за елинистическия Изток „варвари“ владетелите виждали своя общ враг, не можем и да помислим за келт-наемник във войската на някой от диадохите. Първите свидетелства за келтски наемници в армиите на Антигон Гонат и Пир са от годините след битката при Лизимахия (277). Затова монетовидното сребро от Чапаево би могло да се види по-скоро като плячка или наемническа заплата и така лесно да се обяснят и тетрадрахмата на Аргос, и азиатските, селевкидски и Лизимаховото издания, които най-вероятно са били пренесени с войските на Селевк в Южна Тракия, а след смъртта на Никатор – разпилени между македонските войници, част от които отишли при Керавън, друга се завърнала по родните си места.

Цялото ми умозрение както за етноса на собственика на монетите от Чапаево, така и за пътя им от монетарниците, в които са били отсечени, до землището на селото-епоним, е изцяло спекулативно. В тази връзка ми се ще да напомня думите на един от големите български археолози – Иван Венедиков. Според него *„Археологията в същност осветлява по-скоро обществените отношения, производството и битата на дадено население, отколкото етнографските различия, които често тя не може да схване. [...] археологията разполага с един важен белег – хронологията на находките, който ѝ позволява да установи времето им, но тя прави постоянно основни грешки, когато се опитва да разрешава етнографски проблеми без известията на писмени извори. [...] В противовес езиковите материали нямат хронология. Рядко знаем кога е възникнало името на едно селище. Това създава в езиковите изследвания известна статичност.“*⁹⁹

За финал на изследването върху съкровището от Чапаево ще повторя, че най-важното в случая с 29-те сребърни ранноелинистически тетрадрахми, открити на север от Балкана, недалеч от друго ранноелинистическо съкровище¹⁰⁰, датирано ок. 295 – 290 г.пр.Хр., е тяхното безусловно свидетелство за връзката на тези балкански земи и техните жители с динамичните събития ок. 281 г.пр.Хр. На историографите пък ще оставя удоволствието да

⁹⁸ Пак там, 74-78.

⁹⁹ Венедиков 1982, 33.

¹⁰⁰ Съкровището от Бяла (IGCH 398) е публикувано от К. Димитров (виж Димитров 1988, 47-51).

прозрат и с помощта на този нумизматичен паметник – монетовидното сребро от Чапаево, в историята на Североизточна Тракия през така неясното поради оскъдните извори трето столетие пр.Хр.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ:

МПК = Музеи и паметници на културата

НАИМ – БАН = Национален археологически институт с музей при Българската академия на науките

НС = Нумизматика и сфрагистика (София)

AA = Anatolia Antiqua, Varia Anatolica (Istanbul – Paris)

AJN = American Journal of Numismatics

ANS = American Numismatic Society

CH = Coin Hoards

CNG = Classical Numismatic Group

Et.Balk. = Etudes Balkaniques

JNFA = Journal of Numismatic Fine Arts (Encino, California)

NC = Numismatic Chronicle

NNM = Numismatic Notes and Monographies

NS = Numismatic Studies

RN = Revue Numismatique

RNS = Royal Numismatic Society

YCS = Yale Classical Studies (New Haven)

ADM I, Miletus = Thompson 1983

ADM I, Sardes = Thompson 1983

Alexandre = Le Rider 2003

Armenak h. = Thompson 1986

Bab h. = Thompson, Bellinger 1955

Bodenstedt = Bodenstedt 1981

Coin Hoards 10 = Coin Hoards, volume X, 2010

Demanhur = Newell 1905

ESM = Newell 1938

Failaka h. = Amandry, Callot 1988

Gülzar = Davesne, Le Rider 1989

Haymana h. = Le Rider, Olcay 1988

Kirazli h. = Le Rider, Olcay 1987

Lysimachus = Thompson 1968

Müller = Müller 1855

Noe 'Argos' = Noe 1962

Pistiros VI = Pistiros hoard 2016

Price = Price 1991

Prilepec h. = Vuckovic-Todorovic 1958

SC 1 = Houghton, Lorber 2002

SC 2 = Houghton, Lorber, Hoover 2008

Seleucus I h. = Nelson 2010

WSM = Newell 1941

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Бенгтсон 1982:** Г. Бенгтсон. Правители эпохи эллинизма. Москва, 1982.
- Венедиков 1982:** И. Венедиков. Тракийската топонимия в движение. Населението на Югоизточна Тракия. – В: Мегалитите в Тракия. Част 2. Тракия Понтика. Софи, 1982, 32-170.
- Димитров 1988:** К. Димитров. Монетно съкровище от град Бяла. – МПК, 4, 1988, 47-51.
- Димитров 1995:** К. Димитров. Съкровища със златни и сребърни монети типове „Филип II” и „Александър Велики” от ранноелинистическа Тракия. София, 1995 (англ. CD-ROM).
- Домарадски 1984:** М. Домарадски. Келтите на Балканския полуостров. София, 1984.
- Манов 2017:** М. Манов. В търсене на Тюлис или Тракия между 341 и 218 г.пр. Хр. София, 2017.
- Миков 1933:** В. Миков. Предисторически селища и находки в България. Материали за историческата карта на България. София, 1933.
- Русева 1985:** Б. Русева. Съкровище от тетрадрахми (края на IV – началото на III в.пр.н.е.), открито при с. Чапаево, Горнооряховско. – В: Сб. Нумизматика, част I, София, 1985, 28-50.
- Русева 1998:** Б. Русева. Нова интерпретация на монетите от Благун (IGCH 849). – НС, 1, 1998, 31-44.
- Шофман 1984:** А. С. Шофман. Распад империи Александра Македонского. Казань, 1984.
- Amandry, Callot 1988:** M. Amandry, O. Callot. Le trésor de Failaka 1984 (Koweit). – RN, 30, 1988, 64-74.
- Bauslaugh 1979:** R. Bauslaugh. The Posthumous Alexander Coinage of Chios. – ANSMN, 24, 1979, 1-45, pl. 1-17.
- Bodenstedt 1981:** F. Bodenstedt. Die Elektronmünzen von Phokaia und Mytilene. Tübingen, 1981.
- Coin Hoards, volume X, 2010:** O. Hoover, A. Meadows and U. Wartenberg (eds). CH. Volume X. Greek Hoards. ANS/RNS. New York, 2010.
- Davesne, Le Rider 1989:** A. Davesne, G. Le Rider. Le trésor de Meydancikkale. Paris, 1989.
- Dimitrov 1986:** K. Dimitrov. Notes on some Alexander coinages from the early Hellenistic period: Seleucia on the Tigris, Marathus, Laodicea ad Mare, Antioch on the Orontes. – In: Proceedings of the 10th International Congress of Numismatics. London, 1986, 17-22.
- Dimitrov 1989:** K. Dimitrov. Early hellenistic hoards of Alexander-type silver coins from the Museum of history and art in Varna. – Et. Balk., 3, 1989, 87-110.
- Ehrhardt 1976:** Chr. Ehrhardt. A Catalogue of Issues of Tetradrachms from Amphipolis, 318-294 B.C. – JNFA, 4, 1976, 85-89.
- Houghton, Lorber 2002:** A. Houghton and C. Lorber. Seleucid Coins. A Comprehensive Catalogue. Part I. Seleucus I through Antiochus III. Vol. I-II. New York-London, 2002.
- Houghton, Lorber, Hoover 2008:** A. Houghton, C. Lorber and Olivier Hoover. Seleucid Coins. A Comprehensive Catalogue. Part 2. Seleucus IV through Antiochus XIII. Vol. I. Addenda and Corrigenda to Seleucid Coins, Part 1: II. Satrapial Coinage of Seleucus in Babylonia. New York-London, 2008, 701-714.
- Le Rider 1986:** G. Le Rider. Les alexandres d'argent en Asie Mineure et dans l'Orient Séleucide au IIIe siècle av. J.-C. (c. 275-c.225). Remarques sur le système monétaire des Séleucides et des Ptolémées. – Journal des Savants. Paris, Janvier-Septembre, 1986, 3-51, pl. 1-6.
- Le Rider 2003:** G. Le Rider. Alexandre le Grand. Monnaie, finances et politique.

- Paris, 2003.
- Le Rider, Olcay 1987** : G. Le Rider, N. Olcay. Le trésor de Kirazli (près d'Amasya): IGCH 1369. – In: AA, 1987, 23-34.
- Le Rider, Olcay 1988** : G. Le Rider, N. Olcay. Le trésor de Haymana. – RN, 30, 1988, 55-63, pl. 11.
- Militky 2016**: J. Militky. The Pistiros hoard – its general evaluation and comments on its position in the context of other comparable finds in the region of Thrace. – In: Pistiros VI, 138-150.
- Müller 1855**: L. Müller. Numismatique d'Alexandre le Grand. Suivie d'un appendice contenant les monnaies de Philippe II et III. Copenhagen, 1855.
- Nelson 2010**: B. R. Nelson. Commerce ("Seleucus I") hoard, 2005. – In: CH 10.265, 73-104, pl. 1-5.
- Newell 1923**: E.T.Newell. Alexander Hoards II, Demanhur 1905. – In: ANSNM 19, 1923.
- Newell 1938**: E.T.Newell. The Coinage of the Eastern Seleucid Mints from Seleucus I to Antiochus III. – In: ANSNS, 1, 1938.
- Newell 1941**: E.T.Newell, The Coinage of the Western Seleucid Mints from Seleucus I to Antiochus III. – In: ANSNS, 4, 1941.
- Nicolet-Pierre 1999**: H. Nicolet-Pierre. Argent et or frappés en Babylonie entre 331 et 311 ou de Mazdai à Séleucos.- In: Travaux de numismatique grecque offerts à Georges Le Rider, ed. par M. Amandry, S. Hurter, D. Bérend. London. 1999, 285-305.
- Nicolet-Pierre, Kroll 1990**: E. Nicolet-Pierre, J. Kroll. Athenian tetradrachm coinage of the third century B.C. – ANSAJN, 2, 1990, 1-35.
- Noe 1962**: S.P.Noë. The Corinth Hoard of 1938. – ANSMN 10, 1962, 9-41.
- Iossif 2011**: PP.Iossif. O. Hoover, A. Meadows and U. Wartenberg (eds.), CH X. Greek Hoards. ANS/RNS; New York, 2010. Pp. viii, 281; 67 plates. – NC, 171, 2011, 435-455.
- Pistiros hoard 2016**: The Pistiros Hoard. – In: Pistiros VI (ed. J. Bouzek, J. Militky, V. Taneva, E. Domaradzka). Prague, 2016.
- Price 1991**: M. J. Price. The Coinage in Name of Alexander the Great and Philip Arrhidæus. Zurich/London, 1991.
- Rousseva 1990**: B. Rousseva. La circulation monétaire en Thrace pendant la haute époque hellénistique d'après un certain nombre de trésors trouvés en Bulgarie. – RN, 32, 1990, 17-27, pl. 3-7.
- Russeva 2016**: B. Russeva. The Pistiros hoard. Part II.2.1. Coin Catalogue. I. Alexanders. – In: Pistiros VI. Prague, 2016, 73-118.
- Thompson, Bellinger 1955**: M. Thompson, A. R. Bellinger. Greek Coins in the Yale Collection. IV. A Hoard of Alexander Drachms. – In: YCS, 14, 1955, p. 3-45.
- Thompson 1968**: M. Thompson. The Mints of Lysimachus. – In: Essays in Greek Coinage presented to Stanley Robinson, ed. by C.M.Kraay, G.K.Jenkins. Oxford, 1968, 163-182, pl. 16-22.
- Thompson 1981**: M. Thompson. The Cavalla Hoard (IGCH 450). – ANSMN, 26, 1981, 33-49.
- Thompson 1983**: M. Thompson. Alexander's Drachm Mints I: Sardes and Miletus. – In: ANSNS, 16, 1983.
- Thompson 1986**: M. Thompson. The Armenak Hoard (IGCH 1423). – ANSMN, 31, 1986, 63-106, pl. 6-26.
- Troxell 1971**: H.A.Troxell. The Peloponnesian Alexanders. – ANSMN, 17, 1971, 41-94.
- Vuckovic-Todorovic 1958**: D. Vuckovic-Todorovic. Le dépôt de monnaies grecques du village Prilepec près de Prilep. – Glasnik Muz-KonzDruš Makedonja, 1, 12, 1958.
- Waggoner 1969**: N.M.Waggoner. Early Alexander Coinage at Seleucia. – ANSMN, 15, 1969, p. 21-30.
- Will 1966**: E. Will. Histoire politique du Monde Hellénistique. T. I. Nancy, 1966.

AGAIN ON THE HOARD FROM CHAPAEVO, TODAY'S TSARSKI IZVOR (IGCH 468)

Boryana Russeva

(Summary)

The hoard was published in 1985 (Русева 1985, 28-50). Later K. Dimitrov discussed it once again in a paper (Димитров 1995, 133-136). The hoard has not been noticed by the Czech I. Militky who, in *Pistiros VI*, ambitiously undertook commenting on Hellenistic hoards from Ancient Thrace deposited in the third century BC (Militky 2016, 138-150). However, the tetradrachms from Chapaevo were not included among them. Those I publish again here in the light of the newest studies on this type of Early Hellenistic coinages.

In 1958 a coin hoard containing 29 tetradrachms entered the depot of NIAM – BAS under the Inv. N CCI-1958. It was found in the vicinities of Chapaevo village (presently Tsarski Izvor), Gorna Oryahovitsa region. The tetradrachms have been issued by various mints in the Hellenistic world and are dating from the time of Alexander III, Philip III Arrhidaeus and the Diadochi Demetrius Poliorcetes, Lysimachus and Seleucus I Nicator. Twenty eight of the coins have been struck in the types of Alexander's silver coinage (*head of Heracles/ Zeus Aetophoros enthroned*), and the twenty-ninth one bears the name of Lysimachus and the types of his royal silver coinage (*head of deified Alexander with the horns of Amon/ Athena Nikephoros enthroned*). Twenty pieces are signed with the name of Alexander, another six bear the name of Alexander's successor Philip III Arrhidaeus engraved, and another two – the name of the Diadoch Seleucus I Nicator. It was already mentioned, that only one from the Chapaevo coins is a royal issue of Lysimachus with his name and types. Another eight tetradrachms of Alexander's type signed with the names of Alexander (4), Philip III Arrhidaeus (2) and Seleucus I Nicator (2) were struck under the control of the first Seleucid as a satrap and king of the Eastern Imperial provinces. This more precise interpretation of the largest group of coins from Chapaevo – the Seleucid one, is possible thanks to the latest studies on the Seleucid coinages, updating Edward Newell's interpretation of a large number of emissions and coin centres of the early Seleucids.

The surface of the silver from Chapaevo shows signs of prolonged stay in the ground. Probably the tetradrachms had been left in a metal container before they were buried as on some of them, together with soil particles, one can find also oxidized metal bits.

The Catalogue of the 29 tetradrachms from the Chapaevo hoard (presently Tsarski Izvor) shows the categorical predominance of coins struck in the imperial mints of Alexander and his successors located in

the Near and the further East. More so, the tetradrachms from Babylonia (11), Susiana (1) and Media (1), and also from the non-localized Atelier 4 in the same region (Cat. N 22) represent more than 48% or nearly half of the entire composition of the hoard.

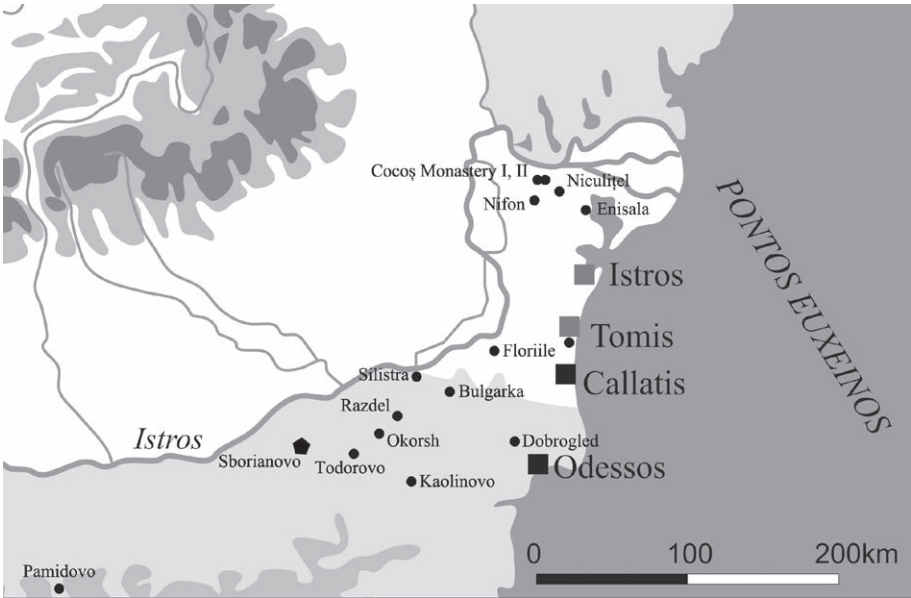
Though we do not know it in its entirety, the composition of the hoard from Chapaevo (IGCH 468) is sufficiently symptomatic to make us accept its eastern nature, taking into account the predominance of coins minted under the control of Seleucus Nicator during his first and second Babylonian Satrapy. These are the six Alexanders from Babylonia (Cat. NN 23-27) together with the tetradrachm from Ecbatana (Cat. N 28) to which we can add the Babylonian coins from the time of Alexander, Philip III and Antigonos Monophthalmus (Cat. NN 11-15) and also the tetradrachm of Susa from the reign of Philip III Arrhidaeus (Cat. N 16).

The hoard closest in composition and date to the Chapaevo hoard seems to be the “Seleucus I hoard”, collected from commercial traffic in Western Europe and America. It was published in 2010. According to its publisher – Brad Nelson, the coins constituted the military exchequer – first of Demetrius Poliorcetes and later of Seleucus Nicator – and were concealed in the dramatic 281 BC, a year that cost the life of the last two of Alexander’s Diadochi. We accept the same date for the deposit of Chapaevo, relying on both the predominant number of Eastern and Seleucid coins in it, as well as the alexander bearing the symbol of *club* (Cat. No. 3 by Müller 135), present also in the Seleucus I h. (1000-1003). In my belief, the short-lived emission of alexanders in question (see **table 2** above in the text), with which the Argives have probably initiated the Alexander’s type of coinage in their city, was issued on one occasion by the engravers of Demetrius in the atelier of Argos, Peloponnese, together with the abundant coinage of the neighboring Corinth on the eve of Demetrius’ campaign to the Anatolian Antigonid lands (286 BC). I have explained my motives in detail in the commentary on the alexanders with *club* as well as the other tetradrachms and drachms of Seleucus I hoard attributed by B. Nelson and/or the experts of the electronic sites of Classical Numismatic Group – in my opinion rather groundlessly and unwarrantedly – to the ocean of unknown Western Anatolian issues (see **table 3** above in the text). My final conviction in my correctness came precisely with the advent of the Seleucus I h. in whose composition one can discover, hardly by accident, the tetradrachms with the symbol of *club*. Within this ancient deposit (representing the military exchequer of Demetrius Poliorcetes accumulated for his campaigns in Anatolia in 286 BC) where the issues of the Antigonid prevail with the alexanders from Corinth being the most numerous, the disputable tetradrachms bearing the symbol of *club* are in their very natural environment next to all the other issues of Demetrius, minted with Alexander’s and his own royal coin types by his royal ateliers in Greece and Macedonia.

The hoard from Chapaevo presents still another interesting emission of Early Hellenistic alexanders – Cat. N 27. With this the ancient deposit from northeastern Thrace is once again relating to “Seleucus I h”. The emission in question is comprised of tetradrachms with the name of Philip III of the variant Price P229. Its monetary control is the symbol of *pentalpha* in the left coin field on the reverse and its obverse die is the same as the one of the seleucid coin from WSM 780 signed with the name of the first Seleucid and localized by E. T. Newell in Carrhae, the Antique Harran, Northern Mesopotamia. In their Corpus (SCI), A. Houghton and C. Lorber associate the emission in question with Seleucia-on-Tigris (SCI 118) dating it from ca. 300 BC, however with the proviso that the Seleucid’s engravers in the new Seleucid metropolis had *rehabilitated* an old die from the time of Philip III coming probably, but not necessarily, from the atelier in Carrhae.

The latest coins in the hoard of Chapaevo are the very Seleucid’s tetradrachms signed in the name of Alexander, Philip and Seleucus, the tetradrachm of Sardis of the types and in the name of Lysimachus (Cat. N 21), and – of course – the Poliorcetes’ tetradrachm from the atelier in Argos, Peloponnese (Cat. N 3). These coins probably arrived in northeastern Thrace together with their owner – participant in the armies of Lysimachus, and after his death near Corupedium (281) – of Seleucus I. After the dramatic events in Asia Minor and the Straits in 281/280 – early 279 BC, marked by the murder of Seleucus near Lysimachia and the subsequent demise of his killer in a battle with the Celts, the owner of the silver from Chapaevo must have acquired it as loot or as salary for taking part in the battles between the Alexander’s successors, and then he must have taken the tetradrachms in the eponymous village, where they were buried as a family hoard (*keimelia*) as late as ca. 280 BC. This chronological repère is determined by the coins in the Chapaevo hoard themselves, where post-280 BC issues from Macedonia, the Western Pontus and Anatolia are absent – whether municipal or royal.

Табло XVIII

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

